

A konferencia elhatározta, hogy

- a Deutsche Staatsbibliothek vizsgálatainak folytatása mellett az IFLA-n keresztül a kollektív szállítást alkalmazó többi országot is felkéri e módszer költségeinek vizsgálatára;
- a kiadványcsere terén lényegében a nagyvonalúságot ajánlja, de felhívja a figyelmet azokra a módszerekre, amelyekkel az egyes dokumentumtipusok esetében az egyensúlyt meg lehet teremteni (pl. tudományos kiadványoknál sorozatot sorozattal cserélni);
- felkéri az UNESCO-t, tegye közzé új kiadásban a Nemzetközi Kiadványcsere Kézikönyvének I. részét, kiegészítve a cserközpontokra vonatkozó adatokkal és egyéb információkkal.

GOMBOCZ István

XVI-XVII. századi zenei kéziratok restaurálása

Cz. KOZOCSA Ildikó

Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának un. Bártfai Gyűjteményét 1915-ben vásárolta meg a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztálya. A bártfai evangélikus Szent Egyed templom könyvtárából származó, a XVI-XVII. században keletkezett zenei kéziratok már akkor is igen rongált állapotban voltak. Állapotukra vonatkozó jellemzést először Ábel Jenőnél olvashatunk, aki 1883-ban, feldolgozás céljából, átnézte a templom könyvtárának anyagát. Leírja, hogy az éppen akkor folyó templomrestaurálási munkák mennyire hátráltatták a kutatásban: „... a szűk, dohos és hideg könyvtári helyiségben, ahol szék vagy asztal híján a rosszul záró ablak párkányára kellett emelgetni a legújabb restaurálási munkálatok által éppen a könyvszekrény tetejébe vezetett esőviztől átázott régi fóliánsokat.”(1)

A kották még rosszabb állapotban lehettek mint a könyvek, Gombosi Ottó tanúsága szerint: „Mig a könyvek legalább a kártevéstől némi megóvásban részesültek, addig a kották nemcsak az embereknek, egereknek és molyoknak, de még a nedvességnek is ki voltak szolgál-

tatva. Midőn az 1916 óta a szekrényben elfekvő könyveket kirámoltam, alig találtam egyetlen kéziratlapot a maga helyén, sok kötet már teljesen elpenészedett és szétesett. Minden érintés óhatatlanul sorok elvesztésébe került, és sok értéket már nem lehetett megmenteni." (2) Az említett kéziratok – a könyvgyűjteménnyel együtt – a vásárlás idején egy későgótikus szekrényben voltak elhelyezve.

Összegezve az idézett művekben található leírásokat, megállapítható, hogy az un. Bárfai Gyűjtemény kéziratok kottáit közel 90 évvel ezelőtt érte a csaknem jöváthetetlen károsodás; teljesen átnedvesedtek és – miután a szárítás, gondozás elmaradt – a penészgombák elkezdték pusztító munkájukat. E pusztításhoz csatlakoztak a nedvességkedvelő baktériumok, állati kártevők, anobiumok és rágcsálók. A kották zöme valósággal elrohadt, szétporladt. Nem tudjuk, hány kéziratlap pusztult el anélkül, hogy feldolgozhatták volna őket.

A Széchényi Könyvtárba került anyag restaurálására is csak az 1950-es évek folyamán került sor. A kéziratok azonban nem jutottak ekkor mind a restaurátorok kezébe. Így két nagy doboz, amely – telve a legreménytelenebb állapotban lévő töredékekkel – még sorsára várt. Talán le is mondtak arról a szakemberek, hogy ezek a kéziratok valaha is feldolgozható állapotba kerülnek.

Murányi Róbert Árpád zenetanár a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének megbízásából vállalkozott arra az érdekesnek, de nehéznek ígérkező feladatra, hogy az anyagot a korábbi kutatókat felülmúló alapossággal rendszerezze és feldolgozza. Az Országos Széchényi Könyvtár restaurátorai pedig hozzáfogtak a nem kevésbé érdekes és nehéz feladathoz: a kéziratokat fertőtleníteni, restaurálni, konzerválni, egyszóval olyan állapotba hozni, hogy feldolgozásuk, azaz kézbevételek és tanulmányozásuk lehetővé váljék. Sok töredéket régi könyvtáblákból kellett kifejteni, szétválasztani, megtisztítani. Ezután sor kerül a legrosszabb állapotban lévő, „Ms. mus. Bárfta I” jelzetű, Discantus feliratu kötetre. A penészgombák által teljes egészében megtámadott és ennek következtében szinte egyetlen tömbbé összetapadt, a lapszéleken letöredezett, hiányos, porladó, sötétbarna kéziratlapok megmentése szinte reménytelen feladatnak látszott. Minden kézbevételek a szilárdságukat veszített lapszélek letöredezésével, pusztulásával járt. A kéziratot nem védte kötés, még előzéklapja sem volt. Az első levélen olvasható keltezés szerint a nyolc szólamkönyvből álló művet 1665. szept. 1-én kezdték írni.

Már az első megvizsgálás alkalmával nyilvánvalóvá vált, hogy a kéziratot az eddig hasonló esetekben alkalmazott, hagyományos módon restaurálni nem lehet. A nedves kezelést a papir nem bírja ki, a penészgombák által lebontott cellulóz anyaga feloldódik, megsemmisül a kezelés során. Fertőtlenítésre, tisztításra azonban feltétlenül szükség van, és a kézirat összetapadt, ítatóspapírnál is puhább, lazább rostszerkezetű lapjait is szét kell választani, végül elengedhetetlen a papir tökéletesen lebomlott rostszerkezetének és az elpusztult töltő és enyvező anyagoknak a pótlása. A kéziratot eközben a lehető legkevesebb fizikai és kémiai hatásnak szabad csak alávetni, nehogy a kezelés során további pótolhatatlan veszteségek érjék. Ugy látszott, hogy a legkíméletesebb eljárás a polietilén fóliával, laminálással oldható meg. (3) Mivel a Széchényi Könyvtár laminátorgépe még nem volt használható, a technikai lebonyolítást a Magyar Országos Levéltár h. főigazgatójának, dr. Borsa Ivánnak szíves engedélyével a Levéltár restauráló műhelyében végeztük. (4)

Az első feladat a fóliák óvatos szétfejtése volt. Ez a művelet igen éles, vékony pengéjű „boncoló” szikékkel történt. Majd a szétválasztott leveleket külön-külön szűrőpapírra helyeztük és pagináltuk, hogy az eredeti sorrendet biztosíthassuk. Ezután nagyon óvatosan eltávolítottuk a lapokra rakódott durva felületi szennyeződést, a szivós penészgombákat, az anobium-bábokat és egyéb törmeléket. Majd a leveleket egyenként, szivópapíron tartva, puhaszörű ecsettel átitattuk az alkoholban oldott neutrális kémhatású fertőtlenítő és tisztítószerekkel. Ezután, még mindig szivópapírok között, enyhe nyomás alá helyeztük, majd a laminátorgép fűtött préselőhengerei között újrapréseltük a fóliákat. Ezáltal a szerkezetükben fellazult lapok megszáradtak és szilárdabb formát nyertek. Így már bátrabban kézbe lehetett őket venni.

Ezután a zenekutató, Murányi Róbert Árpád is bekapcsolódott a munkába. Célja az volt, hogy a többi, viszonylag épségben megmaradt szólamkönyv szövege alapján a mintegy 150–200 kisebb-nagyobb töredék helyét, összetartozását megállapítsa. A leveleket polietilén fóliára terítve, a megtalált töredékeket a megfelelő helyre illesztve, kissé hozzárögzítettük a fóliához, hogy most már elkerüljük az elkallódás, elmozdulás veszélyét. Az összeállítás munkája több hónapig tartott, és ez alatt az idő alatt egyre több töredék került vissza eredeti helyére. A munka szakértelmet, türelmet, óvatosságot igényelt a kutató és a restaurátor részéről egyaránt.

Miután minden levél fóliára került és rögzítve forgathatóvá vált, megfelelő méretű, vastagságú és színű japánpapírral borítottuk be a

fóliával ellentétes oldalon. A fóliára is lehetővékony, áttetsző japánpapír került a meggyengült lapszélek megerősítésére. A rétegeket a sarkokon egymáshoz erősítettük. Ezután következett az ily előkészített levél laminálása, egyelőre csak az egyik oldalon. A másik oldalt az eredeti papír vastagságával egyező japánpapír fedte. A kiegészítendő részek meghagyása mellett a szövegen lévő felesleget szikével kimetsztük és eltávolítottuk. Ezt a munkát alulról átvilágított üveglapon végeztük. Ezután a leveleket, a másik oldalra is fóliát és átlátszó fátyoljapánt borítva, a laminátorgépbe helyeztük, amely a polietilénfóliát és a japánpapírt ráolvasztotta a felületre. Így a meggyengült felület többszörösen, a polietilénfólia és fátyoljapán segítségével megerősített formát nyert, az eredeti levelekből hiányzó részeket pedig az eredeti méretnek megfelelően kiegészítettük. Végül a lapszéleket körülvágtuk, a levelekből ivatek készítettünk és a kéziratot bekötöttük.

Az el nem helyezhető legapróbb töredékeket szintén megtartottuk, két fólia és japánpapír között lamináltuk és a kézirathoz csatoltuk.

Az ily restaurált zenei kézirat, amelyet a kutatók már a mult század végén (Ábel) és a század elején (Gombosi) gyakorlatilag feldolgozhatatlannak minősítettek, közel háromnegyedéves türelmes és bonyolult munka árán ma újra olvasható, tanulmányozható, fényképezhető, és így a zenetudósok rendelkezésére áll.

J E G Y Z E T E K

1. ÁBEL Jenő: A bártfai Sz. -Egyed templom könyvtárának története. Bp. 1885.

2. GOMBOSI Ottó: Die Musikalien der Pfarrkirche zu St. Aegidii in Bártfa. Berlin, 1929. 1. p. - Vö. GOMBOSI: Quellen aus dem 16-17. Jahrhundert zur Geschichte der Musikpflege in Bartfeld und Oberungarn. = Ungarische Jahrbücher, Bd. 12. Berlin - Leipzig, 1932. 332. p.

3. A laminátorgép erős nyomás és hő segítségével átlátszó polietilénfóliát „forraszt” a papír felületére.

4. Az engedélyért ezuton is köszönetet mondunk. Köszönet illeti még a műhely vezetőjét, Hasznos Zsigmondnét és munkatársait, akik szaktanácsaikkal és kollegiális segítségükkel támogatták munkánkat.